

ОЛЕКСАНДР РИСАК: ДОЛЯ І ТВОРЧІСТЬ

У статті йдеться про неординарну особистість – людину, педагога, вченого, письменника, професора кафедри української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки Олександра Опанасовича Рисака. Його долю висвітлено крізь призму наукового, творчого доробку, внеску у вітчизняну науку, зокрема лесезнавства, з урахуванням особистих людських якостей.

Ключові слова: науковець, творчість, характер, родинні стосунки.

Маланій Елена. Александр Рысак: судьба и творчество. В статье идет речь о неординарной личности – человеке, педагоге, ученом, писателе, профессоре кафедры украинской литературы Волынского национального университета имени Леси Украинки Александре Афанасьевиче Рысаке. Его судьба освещается сквозь призму научного, творческого наследия, вклада в отечественную науку, особенно науки о житнетворчестве Леси Украинки, с учётом личных человеческих качеств.

Ключевые слова: ученый, творчество, характер, семейные отношения.

Malanii Olena. Aleksander Rysak: Fate and Creativity. The article refers to the extraordinary personality of man – a teacher, scholar, writer, professor of Ukrainian literature Volyn National University of Lesya Ukrainian Alexander Afanasievich Risak. His fate is considered through the prism of science, creative works, contributions to national science, especially Leseznavstva and through the prism of personal human qualities.

Key words: academic, creativity, character, family relations.

*Мій родовід зачавсь в прадавнім часі
Під мелодійний передзвін сокир.
Докопуюсь, домислюю, – що значить
Стрімке, нестримне ймення – РИСАКИ...*

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Напевне, саме під мелодійний передзвін

сокир у родині вишнівського сільського теслі Панаса Рисака і його дружини Ольги, яку засватав у сусідньому Ликошині, весною (11 травня) 1939 р. народився первісток Олександр (Санько). Отак і писатиме він згодом: «народився в с. Вишнів Грубешівського повіту Люблінського воєводства». Відчував свою належність до багатостраждальної холмської землі, її історії та культури.

Раннє дитинство – спогади, мов сон, бо випало воно на роки народної трагедії, гірку розлуку з рідним краєм і великою родиною. 1944 р. сім'я була депортована у Сталінську (тепер Донецька) область. За далеким кордоном залишилося нажите добро, упорядкована господарка. Як згадував Олександр, «мама встигла вкинути на воза перину, подушку, швейну машинку і мене малого». Пізніше саме отой старенький «Singer» рятував усю сім'ю від голоду ще багато років.

Туга за прабатьківським краєм кликала ближче до дому, на Волинь. Близько кордону поселитися не дозволяла влада, тому першим селом, яке прийняло їх, стали Дорогиничі в Локачинському районі.

Йшов 1946 рік. Жили в «комірному». Мама, Ольга Йосипівна, «обшивала» все село, зарібком були нехитрі сільські продукти та вдячність. Батько, Панас Пилипович, будував і відбудовував оселі. До школи малий Санько ходив за кілька кілометрів – до Замлич і Колони. Під час літніх канікул працював у колгоспі, зачасти – їздовим на жнивах.

Був романтиком і мрійником. Сільських просторів йому було замало, прагнув морського безмежжя, вабили шторми й пароплави. До омріяного морехідного училища не потрапив: не встиг подати документи. Жадоба до знань, до науки привела його до Сокальського педагогічного училища, яке закінчив 1958 р. І як годилося – розподіл за призначенням. Усього декілька місяців, до призову в армію, працював учителем фізики і математики в 5–7 класах Млинівської семирічної школи Ратнівського району.

У жовтні 1958 р. частково здійснилася Сашкова мрія про море – він був призваний на військову службу на Балтійський флот. Закінчив школу механіків зв'язку за спеціальністю «радіотелеграфіст» і «випущений по першому розряду» з відмінними оцінками з усіх семи предметів.

І яким великим було здивування Сашка (чи то провидіння долі?), коли згодом через сім років із його рідної в/ч 45694 в Донському

Калінінградської області надійшов лист від молодшого брата Петра, який теж за призовом потрапив на Балтику, в ту ж військову частину і до командира, який добре пам'ятав молодшого сержанта Олександра Рисака!

Після служби в армії – трудові будні на освітянській ниві. За призначенням Локачинського райвно працює вчителем української мови та літератури Заячицької, а згодом і Старозагорівської восьмирічок.

Але молодому вчителеві Олександру Опанасовичу бракувало знань. На його адресу приходили десятки передплатних видань (на подив сільського листоноші), із мізерної платні вчителя, на яку ще й допомагав батькам будуватися, намагався виділити кошти, аби придбати художню й наукову літературу. Але й цього було недостатньо. Хотів учитися.

Після екскурсії зі школярами до Києва закохався у столицю і вирішив вступати до університету імені Тараса Шевченка. Надіслав документи, отримав запрошення на складання іспитів на юридичний факультет. Та сімейна рада чомусь «відрадила», бо бути «суддею чи прокурором» – складно, відповідально і небезпечно. Не зміг послухатися батьків. Водночас за рекомендацією райкому комсомолу Олександра Опанасовича направили на роботу до обласного комітету ЛКСМУ.

Та мрія вчитися і здобути вищу освіту не полишала. У 1965 р. вступив до Львівського державного університету імені Івана Франка на філологічний факультет, який успішно закінчив у 1969 р. Згодом навчався на відділенні журналістики Вищої партійної школи при ЦК КПУ.

Саме в цей час серйозно зацікавився життям і творчістю Лесі Українки, а непереборне прагнення фундаментально осягнути науку філологію змусило зробити вибір – йти на викладацьку роботу до Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки. Із лютого 1976 р. Олександр Рисак працює в інституті, розпочавши з асистента, старшого викладача – до доцента та професора кафедри української літератури. Двічі обирали його деканом факультету: філологічного (1985–1988 рр.) та україністики (1994–1997 рр.), очолював кафедру української літератури, завідував науково-дослідною Лабораторією лесезнавства (1989–2003 рр.).

В автобіографії Олександр Рисак напише: «Літературознавець, критик. Автор понад 250 наукових праць, серед яких 5 монографій,

7 методичних посібників та бібліографічних покажчиків, десятки наукових статей та рецензій, а також тези виступів на Міжнародних конгресах, симпозіумах, Всеукраїнських та регіональних наукових конференціях. Відмінник освіти України (1996). Лауреат обласної літературно-мистецької премії імені Агатангела Кримського (1993) за монографію «Лесин дивосвіт». Магістральна тема наукових досліджень – творчість Лесі Українки».

Так, ота «магістральна тема наукових досліджень» стала справою всього життя. Коли в кінці 80-х на базі Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки було відкрито спільно з Інститутом літератури імені Т. Шевченка науково-дослідну Лабораторію лесезнавства, очолив її на громадських засадах саме О. Рисак, зробивши її центром лесезнавчих студій регіону. За його активної участі в 1991 р. проведено Міжнародний симпозіум «Леся Українка і світова культура», ряд регіональних конференцій, виставки документів та матеріалів, присвячених творчості Лесі Українки. І він разом з академіком М. Жулинським потім довго виношував ідею створення на Волині науково-дослідного інституту, який мав би стати центром для багатьох науковців, дослідників життєтворчості Лесі Українки. Ідея втілилася в життя, мрія здійснилася. Але вже без нього.

За видатні наукові здобутки в дослідженні творчості Лесі Українки та вагомий внесок у справу збереження і поширення спадщини великої письменниці Олександр Рисак нагороджений премією Лесі Українки (посмертно), яка була заснована Всеукраїнським політичним об'єднанням «Жінки за майбутнє» та Волинським державним університетом імені Лесі Українки (2004 р.).

Був членом редколегій наукових видань («Філологічні студії», «Волинь літературна», «Волинь» та ін.). Монографія О. Рисака «Найперше – музика у Слові»: Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття» на обласному конкурсі визнана кращою книгою року (1999–2000).

Будучи членом Національної Спілки письменників України та членом ради обласної письменницької організації, бере активну участь в літературному житті Волині. Організовує і видає два збірники творчого об'єднання студентів факультету україністики ВДУ ім. Лесі Українки «Novus voces», альманах віршів учнів середньої школи № 15 м. Луцька «Дитинно подивитися на світ», до 130-річчя від дня народження Лесі Українки – поетичну антологію «Незгасна зоря України»

(Луцьк : Надстир'я, 2001), пише рецензії та відгуки на поетичні збірки та книги друзів-письменників, виступає на презентаціях. Друзі, колеги завжди чекали на черговий експромт-епіграму чи поетичне віншування до свого дня народження, ювілею чи з приводу важливої події в житті, які він майстерно й талановито «вигаптовував», бавлячись словами, римами.

Олександр Опанасович Рисак – автор численних книг, публікацій, присвячених творчості Лесі Українки та проблемам української літератури: «Животворный источник духовного вдохновения: поэзия Леси Украинки в русских переводах», «Літературна карта Волині», «Лесин дивосвіт», «Мелодії та барви слова», «У вимірах самотності та спокуси владою: Три драматичні поеми Лесі Українки – «У пущі», «Кассандра», «Камінний господар», «Найперше – музика у Слові: проблема синтезу мистецтв в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття» та ін.

Пишався дружбою та добрими приятельськими стосунками з провідними вченими й науковцями, однодумцями, із ким доля зводила часто на конференціях і захистах дисертацій, із ким листувався і ділився своїми думками, від кого отримував підтримку – з Іваном Денисюком, Федором Погребенником, Миколою Ільницьким, Миколою Жулинським, Василем Назаруком, Володимиром Качканом, Анатолієм Погрібним, Анатолієм Криловцем, Миколою Зимомрею, Ларисою Мороз, Ларисою Мірошниченко, Аллою Дибою, Любов'ю Ісаєнко, із відомими перекладачами поезій Лесі Українки мовами народів світу та інтерпретаторами її творчості – Маргаритою Алігер, Миколою Брауном, Марією Комісаровою, Огдо Аксьоновою, Марікою Бараташвілі, Олександром та Євгенією Дейч, Володимиром Россельсом, Раулем Чілачавою, Валерієм Стрелком та багатьма іншими. Багато спілкувався з письменниками, видавцями, акторами, режисерами, художниками, музикантами, які допомагали йому краще пізнати світ краси, зрозуміти сутність людини крізь призму мистецтва й розуміли його прагнення до прекрасного, саме з ними був в «унісоні» життя – з Богданом Березою, Данилом Поштаруком, Людмилою Приходько, Миколою Кумановським, Анатолієм Голованем, Леонідом Кужелюком, Іваном Чернецьким, Михайлом Ілляшенком, Віктором Вербичем, Йосипом Струцюком, Анатолієм Якуб'юком, Дмитром Головенком, Миколою Богушем та ін.

2000 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук, а в жовтні 2001 р. О. О. Рисаку присвоєно

вчене звання професора кафедри української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Відчуття мови, закоханість у її красу та мелодійність викликали потребу висловлюватися образно, поетично. Любов до поезії – ще змолоду (у домашньому архіві збереглося чимало рукописних спроб). Перші поетичні публікації – у локачинській районній газеті, обласній молодіжній «Молодий ленінець».

Першу збірку поезій (Луцьк : Надстир'я, 1996) виношував довго – «Не сотвори собі кумира» видав із художнім оформленням Миколи Кумановського.

А потім буде ще збірка поезій «Сьома нота печалі» (Луцьк : Волин. обл. друк., 2003). Її презентація відбулася у Волинському національному університеті ім. Лесі Українки за декілька місяців до смерті О. Рисака. У цій книзі поезій багато болю, передбачень, передчуттів, далекого смутку.

Ще за життя, як певний підсумок прожитого й досягнутого, встиг зібрати матеріали до книжки «Олександр Рисак – педагог, науковець, письменник», яку побачити самому не довелося. Книга вийшла у видавництві «Надстир'я» 2004 р. із зазначенням: «У вінок світлої пам'яті О. О. Рисака».

Великою несподіванкою і втратою не лише для сім'ї, а й для професорсько-викладацького складу, студентів, друзів стала дочасна смерть О. Рисака від страшної хвороби століття.

Рішенням кафедри української літератури його іменем названа науково-дослідна лабораторія лесезнавства (тепер – біобібліографічний відділ), яку Олександр Рисак очолював довгі роки. У лабораторії створено куточок пам'яті професора, зібрано меморіальні речі, роботу з комплектування великої бібліотеки, розмаїтих наукових та мистецьких матеріалів, пов'язаних із життєвим і творчим шляхом Лесі Українки, розпочату О. О. Рисаком, продовжує його дипломниця та аспірантка Людмила Златогорська.

З ініціативи колег рідної кафедри було організовано й проведено дві Всеукраїнські науково-практичні конференції, присвячені пам'яті професора Олександра Рисака «Явище синтезу мистецтв в українській літературі» (2008 та 2009 рр.), за матеріалами яких вийшло два збірники наукових праць. А визнанням його вагомому внеску в Лесезнавчу науку і як вінок шани професорові вийшов збірник «Високе світло імені і слова...: Леся Українка в дослідженнях Олександра Ри-

сака» (Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2007), де зібрані рецензії на його праці, інтерв'ю, статті, відгуки, виступи (автор вступної статті та упорядник – Надія Стащенко).

До 70-річчя Олександра Опанасовича його дружина Віра Михайлівна та донька Олена за підтримки видавничої ради при Волинській обласній державній адміністрації впорядкували й видали збірку поезій «Спрага білого причастя» (Луцьк : Волин. обл. друк., 2009).

Бережуть світлу пам'ять і гордяться своїм відомим товаришем Олександром його однокурсники із Сокальського педучилища. Вони відвідали оновлену лабораторію Лесезнавства, відправили поминальну панахиду, а на його могилу поклали вінок з маків та ромашок і грудку холмської землі.

До ювілею Волинського національного університету імені Лесі Українки (2010) видано збірник «Золоті сторінки: Професори», в якому розповідається і про знаного не лише на Волині, а й далеко за її межами професора О. О. Рисака. Його ім'я і добрі справи вписані в історію навчального закладу, де він «прожив» майже тридцять років свого життя.

Доля була прихильною до його наукових а пізніше й літературних, поетичних зацікавлень. Оскільки завжди «горів», захоплювався усім новим, цікавим, не залишався байдужим до краси – природи, мистецтва і особливо – жіночої. Хто знав Олександра Опанасовича, пам'ятає його талант робити компліменти – щиросердно, імпресивно, галантно, красиво, по-лицарськи. Жодної представниці слабкої статі не залишив поза своєю увагою, кожній приділяв часточку своєї душі та поетичний рядок. Але музою завжди залишалася одна – дружина Віра, «Віруня», як ніжно її називав. Лише така жінка могла витримати всі примхи й забаганки цього «вулкана пристрастей та емоцій», врівноважувати своєю спокійною вдачею його вибуховість і непримирність до несправедливості, яку не терпів. Вона стала для Олександра надійним тилом, опорою в найважчі хвилини життя, забезпечувала затишок у домі, виховувала дітей, підтримувала всі починання. Віра Михайлівна часто жартувала: «До однієї жінки тебе не ревную – до Лесі» (маючи на увазі Лесю Українку, що стала справжньою «любов'ю на все життя» Олександра Рисака).

Умів захоплюватися і захоплювати всіх завдяки своєму запальному характеру. Любив спорт – волейбол, плавання. До останнього,

поки почувався добре, ходив на лижах десятки кілометрів засніженими полями ще до початку занять в університеті. Був закоханий у музику, – у молоді роки грав у духовому оркестрі, а пізніше «запалив» цією любов'ю сина Сашка, який теж, маючи унікальний музичний слух, міг відтворити щойно почуту мелодію на корнеті. Та й у наукових зацікавленнях не міг зрадити музиці, досліджуючи синтез мистецтв в українській літературі.

Географія його літературно-наукових мандрів – надзвичайно широка. Любив їздити, набиратися нових вражень, знайомитися з новими людьми, ділитися своїми знаннями, привозити свіжі ідеї і ... книги. Книг у домашній бібліотеці були сотні. Це його гордість і можливість, не виходячи з дому, писати, писати, писати. Збирав рідкісні видання, художню літературу, наукові новинки, мистецтвознавчі праці, мініатюри, книги з дарчими написами та автографами. Багато часу проводив у бібліотеках, намагаючись бути в центрі сучасного літературного процесу, аби поділитися знаннями з колегами, студентами. Готуючи кандидатську дисертацію, багато працював в архівах і бібліотеках Києва, Львова, Ужгорода, Москви, Ленінграда. І оскільки в ті далекі часи (70-ті роки) не було копіювальної техніки, ксероксів, то доводилося тисячі сторінок потрібного матеріалу переписувати, конспектувати від руки.

Здавалося, що найбільшою для нього радістю була радість від пошуку, відкриття, творчості. Натхнення відчував, обклавшись книгами, науковими журналами, записками, чернетками, нотатками, найновішими виданнями.

Радів можливості попрацювати на землі. Бо любив і шанував її, святу, змалку. Не цурався брати до рук садово-городній інструмент і обробляти свою невеличку земельну ділянку. Любив період урожаю – не міг відмовитися від утіхи похвалитися перед сусідами вирощеними разом із дружиною помідорами, огірками. Садив дерева в садку, доглядав за ними. Любив виноградну лозу. Любив яблука, бузок і жасмин... А ще – чорні маслини.

Тішився можливістю покерувати кіньми, сам не раз орав шмат землі на дачі, змушуючи дивуватися простого селянина («як отой поважний пан професор вміло з кіньми розмовляє, і вони його слухаються!»). Любив тварин, умів розмовляти з усіма дворовими собаками (жодна ніколи на нього не «гавкнула» і не вкусила), із домашнім

улюбленцем чорним котиком Чучиком, з яким, до речі, разом писав статті, книги, якому присвятив поетичні рядки. Очевидно, із цим котиком була якась душевна спорідненість, бо за кілька місяців по смерті господаря за ним пішов і кіт.

Радів, що дочка крокує його стежиною, продовжуючи викладацьку та наукову справу, переживав за сина, уболівав за його життєву дорогу, мучився, усвідомлюючи, що не завжди може йому допомогти.

Любив свою онуку Олександрю, яка успадкувала й прізвище дідуся. Спеціально для неї, окрилений новими почуттями, написав книгу-розмальовку «Ріпка – казка лісовим звіряткам» (з малюнками учня гімназії № 14 м. Луцька О. Кравчука). Не дочекався народження другої онуки Ангеліни.

Любив сім'ю, хоча ніколи не вистачало часу на спілкування з дочкою Оленою і сином Сашком, дружиною Вірою. Потрібно було встигнути якнайбільше досягнути, освоїти, усвідомити, спробувати, проаналізувати, прочитати, побачити, зробити, пропустити через себе, через свою душу... Конференції, симпозіуми, захисти дисертацій, презентації книг, книжкові форуми, виставки, монографії, лекції, дисертації, грандіозні плани про створення науково-дослідної інституції в Луцьку, – все це забиравало чимало часу, не вистачало доби на те, аби побути в колі рідних. Ніби відчував, що часу йому Доля відміряла небагато...

Був одержимий професією, наукою, викладацькою справою. Був строгим, вимогливим (до інших і до себе), але справедливим викладачем, колегою, товаришем. Вдячні студенти пригадують не лише знаменитий «чорний» зошит, у який, будучи деканом, зафіксував усі деталі стосовно кожного студента – пропуски, спізнення, заяви, а й лекції пана професора, на яких доводилося плакати, слухаючи проникливі розповіді про життя та долю українських письменників. А читав він свої лекції без жодного папірця, експресивно, емоційно, жестикулюючи, прагнучи передати усе, що знав чи дізнався щойно, своїм студентам, яких любив. Пишався своїми дипломниками й аспірантами (Василем Слапчуком, Миколою Мартинюком, Терезою Левчук, Людмилою Златогорською), мріяв про свою наукову школу. Пам'ятав багатьох випускників, спілкувався з ними в школах, на курсах підвищення кваліфікації. Радів і шарівся, коли зізнавалися у своїй до нього повазі і любові.

Був дуже відповідальним і обов'язковим у дружбі. Ранішим і вразливим. Попри усю зовнішню суворість, був ніжним ліриком і романтиком, відкритим до світу і людей. Міг вибухнути в нестримному бажанні зреагувати на несправедливість, фальш, брехню, але швидко відходив, заспокоювався і почувався винним за такі хвилини слабкості. Був амбітним, принциповим, але йшов на компроміси, враховуючи «людський фактор», порядним у стосунках і непристосованим у побуті (задовольнявся найменшим). Не навчився тримати образу й пам'ятати зло. Був поступливим. Вірив у Бога, в людей, у вищу сутність, Долю.

Батьки навчили поважати старших і людей роботящих, зневажати ледарів і байдужих. А ще – трудолюбству, відповідальності, почуттю обов'язку. Був гордим, що належить до роду Рисаків, докопувався генеалогії, майстрував «дерево» роду.

Був «вихорем», «вулканом», людиною з невичерпною енергією і запальною енергетикою, завжди мав надмір планів, ідей, проектів.

Був відкритим до людей, хоча інколи й замикався у собі. Не міг пробачити зради друзів, підступності колег і подекуди несправедливого ставлення до себе з боку керівництва (бо ж правдолюб і не мовчав!). Мучився, страждав, звинувачував себе, шукав, докопувався істини. Боліло серце й душа, але ніхто про це не здогадувався – бо ж мав бути сильним, мужнім. До останнього – поки відчував у собі силу – писав, мріяв, сподівався. А коли зрозумів: межа, кінець – розгубився і не зміг протистояти страшній хворобі.

Та незважаючи на життєві випробування і перешкоди, на жорстокість і несправедливість долі, де «з журбою радість обнялась», він хотів кричати на увесь світ: «Я тебе спіймаю і осягну!». Служив, як М. Вороний, ідеалам «Краси, Бунту і Віри». І жив, як М. Коцюбинський, щохвилини співаючи «хвалу життю!».

Висновки. 64 роки прожив Олександр Рисак на цій землі, залишивши по собі хорошу пам'ять. Він живе серед нас. Його потужна енергетика присутня і сьогодні на кафедрі, у лекційній аудиторії, у бібліотеці, на святкових урочистостях, серед друзів, удома... Він живе у своїх студентах, промовах, листах, спогадах, поезіях, наукових працях.

...Колись в молоді роки циганка нагадала йому смерть від ножа у спину...

Висловлюю щиру подяку Вірі Михайлівні Рисак за допомогу у підготовці і написанні цієї статті